

Het laatste woord

Een paar gedachten over de 'hausse'

VINCENT HUNINK EN PATRICK DE RYNCK

Het kan de lezers en gebruikers van dit jaarboek niet zijn ontgaan: de klassieken zijn in onze dagen en contreien helemaal in. Het mag weer. In een boekwinkel die naam waardig liggen Homeros en Plato, Vergilius en Petronius in stapels goedkope paperbacks met 'revolutionaire' omslagen. Meestal is er ook een stil kastje vol mooi gebonden uitgaven van Griekse en Latijnse, bekende en minder bekende schrijvers, chique boeken met scharlakenrode of kardinaalpurperen leeslintjes. Soms straalt er zelfs een geheel rode gloed van de tafels of hangt er een ivoeren schijn in de etalage: dan zijn er heuse reclameacties voor de grote klassieke reeksen.

Daarmee zijn we er nog niet. Veel Nederlandse romans en poëziebundels hebben tegenwoordig een flinke scheut antieke mythologie erdoor of staan stijf van de (geleerde) toespelingen op de klassieken. Claus en Claes zijn hoogtepunten natuurlijk, en het voorlopige dieptepunt is een 'roman' van Geerten Meijzing over de geheime leer van Plato, een boek waar zelfs een paar honderd voetnoten in staan. De academische uitleggers varen er ontegenzeggelijk wel bij.

De schouwburgen bieden veel Griekse tragedie en komedie (en Woody Allen perverteert de Griekse tragedie in zijn *Mighty Aphrodite*), tv en radio blijven niet achter, de gymnasia groeien en bloeien: je kunt niet meer om de klassieken heen. En wie van dit alles niets heeft gemerkt, die moet dan toch al eens op een van de vette krantenkoppen zijn gestoten: 'Renaissance van de antieke literatuur', 'Odysseus is terug', 'De opmars der klassieken', en ga zo maar door.

Hausse?

Een hausse mag je het wel noemen, dachten wij. Op een moment dat één uitgeverij drie stukken van Aischylos in *twee uitgaven tegelijk* uitbrengt, zoals in 1995 gebeurde met de vertalingen van Gerard Koolschijn en M. d'Hane-Scheltema, is er toch echt wel iets aan de hand. Een jaar of tien geleden was zoiets nog ondenkbaar, maar kennelijk is de tijd er rijp voor. Zo werkten er vorig jaar minstens drie vertalers tegelijk aan Vergilius' *Aeneis*. Ze wisten het van elkaar en ze hebben elk al een uitgever.

Hoe kan dat eigenlijk? Om met een stevige open deur te beginnen: we leven in een post-modern, of post-postmodern tijdperk. Een schrijver mag alles zeggen, maar er is geen taboe meer over en elk verhaal lijkt al verteld, elke stijl al beproefd, elke waarheid achterhaald. Er zijn geen grenzen meer. In zo'n situatie, waarin bovendien alomd massaal veel wordt uitgegeven, wordt het voor schrijver én lezer verleidelijk om terug te duiken in het 'veilige' verleden, terug naar de 'vaste waarden'. Een mens wil wel eens af van het drukke geroep en getier, van de vervlakking en de versnippering, van de opgeklopte wanen van de dag. Misschien lukt het om de vaste ijkpunten van vroeger weer te lokaliseren, of de oude inspiratiebronnen terug te vinden. Het kan natuurlijk ook gewoon uit verveling zijn: het verleden is in elk geval wat *anders*. Dat laatste, verveling, lijkt in een fin-de-siècle-tijdperk overigens een alleszins eerbaar motief. Maar zo'n terugkeer naar het verleden roept ook onvermijdelijk een tegenbeweging op. Daarover later meer.

De school is altijd een belangrijke factor

voor de belangstelling voor klassieken. De gymnasia weten zich goed te handhaven, maar ook daarbuiten kunnen veel leerlingen, feitelijk meer dan ooit tevoren, met de oudheid in aanraking komen. Dat is een positief punt. Alleen, de Latijnse en Griekse originele worden steeds moeilijker toegankelijk. Leerlingen bereiken een steeds lager kennisniveau in die talen; ze krijgen minder originele teksten voorgeschoteld en meer stukken in vertaling. Jonge leraren, slachtoffers van de verkorte Twee Fasen Structuur, hebben zelf tijdens hun studie ook al minder moeten vertalen en komen in de praktijk moeilijker toe aan het zelfstandig lezen van teksten in Latijn of Grieks. Al was het maar door hun sterk toegenomen werkdruk. Ongetwijfeld stimuleren deze schoolse ontwikkelingen de vraag naar klassieken *in vertaling*. En dan zwijgen we nog over historici en juristen die 'hun' Tacitus en *Corpus iuris civilis* niet meer in het Latijn kunnen lezen, en over filosofen die het allang hebben opgegeven Aristoteles en Plato in het Grieks te ontcijferen.

Verder kun je eenvoudigweg constateren dat veel uitgeverij er nu (status?)waarde aan hechten om iets met klassieken te doen. De sector wordt niet langer alleen bepaald en bevolkt door 'de groten' die zich al jarenlang voor de klassieken sterk maken (Ambo, Athenaeum—Polak & Van Gennep). Er is nu ook een aantal kleinere, meer specialistische uitgeverij (Boom, Historische Uitgeverij, Styx, Kok, Kritik). Zoals dat gaat in de grote wereld: als de trein eenmaal rijdt, springt iedereen erop. Meulenhoff bracht na de dood van Johan Polak spoorwegs diens verouderde (en aanvankelijk onder pseudoniem gepubliceerde) Sallustius-vertaling uit, in een ronduit afschuwelijke pocket: een waarlijk 'klassiek' geval van lijkenpikkerij. De SUN wilde zich jarenlang niet wagen aan de klassieken (dat is gezien haar afkomst én de reputatie van de klassieken zeer wel te be-

grijpen), maar inmiddels doet ze flink mee. Zo bracht ze in 1995 een heel fraaie vertaling uit van de complete Herodotus en startte ze met de reeks *Sapientia*. En uitgeverij Prometheus, doorgaans vooral uit op snel commercieel succes, werkt aan een nieuwe integrale Plato. Kennelijk zit er brood in.

Toch zijn de oplagen van veel vertaalde klassieken helemaal niet zo verbluffend. De 'bestsellers' verkopen uiteraard wel goed. Dat zijn voor de oudheid, nog altijd, de Grote Namen (Homeros, Plato, Cicero, Vergilius, Ovidius, en, ja, Augustinus). Maar wie koopt de komedies van Plautus? Of satirische dialogen van Lucianus? Of de liefdesgedichten van Tibullus en Propertius? Veel meer dan tweeduizend stuks halen zulke uitgaven zelden. Vaak blijft het nog ruim daaronder, zoals op te maken valt uit de treurig stemmende jaarafrekeningen die ons soms bereiken. Veel klassieken in vertaling, vooral van wat minder bekende auteurs, kunnen dus haast niet rendabel zijn. Toch verschijnen ze onverminderd. De conclusie moet dan ook zijn dat ze op zijn minst gezien worden als prestigieus, als 'parels voor een literair fonds'.

Dat is helemaal niet erg. Integendeel zelfs, door die 'interne subsidiëring' binnen een uitgeverij worden ook uitgaven mogelijk die het op de vrije markt niet redden. Voor wie de klassieken als geheel een warm hart toedraagt, is dit 'prestige'-element dus heel nuttig.

Iets dergelijks geldt ook als we naar de kopers kijken. Wij hebben het ernstige vermoeden dat voor velen een krachtig 'snobappeal' uitgaat van de zwartlinnen banden, en dat veel kopers die klassieke boeken helemaal niet lezen of het na enkele bladzijden al opgeven: het water blijkt soms te diep tussen oude auteur en nieuwe lezer. Je kunt dit gedrag betreuren als verwerpelijk elitair, maar mede dankzij die groep snobkopers kunnen

sommige vertalingen verschijnen. Dus past classici, vertalers en uitgevers dankbaarheid jegens de snobkoper, ook al leest de lezer niet.

Die lezer wordt anderzijds wél flink geholpen door de aanpak van een aantal vertalers, nog een factor in de verklaring van de hausse: terwijl nogal wat vroegere vertalers hun lezers bij de haren meetrokken op de Heli-con naar de onbeweeglijke oude auteur, moet nu die auteur afdalen naar de Lage-Landse vlakten. Wij bedoelen: eindelijk begint het besef door te dringen dat je als vertaler voeling moet houden met je eigentijdse Nederlands, dat je de taal van vandaag moet gebruiken om niet uitgelachen te worden en onbegrepen te blijven.

Hoe lang nog?

Vertaalde klassieken zijn een hausse: daar zijn we het intussen hopelijk over eens. Maar je hoeft er niet voor doorgeleerd te hebben om te zien dat het zo niet kan blijven duren. Nederland is geen Italië, waar de oudheid een constante onderstroom in de cultuur is en waar de klassieken overal, ook op straat en in stations, in tweetalige pocketuitgaven te koop zijn. Voor Nederland en Vlaanderen hebben we het toch over een exclusief marktsegmentje, met alle gevaren van dien.

In het Nederlandse boekenvak heerst, zo meldt het *Boekblad*, een ‘structurele overproductie’. Dat vermoedden wij eerlijk gezegd al een tijdje, als we als argeloze lezers rondkijken in de boekhandel. Het is eenvoudigweg niet meer bij te houden wat er verschijnt.

Dat enorme aanbod moet haast wel tot een soort inflatie leiden. Om in het jargon te blijven: deze markt kan snel verzadigd raken. En zodra het wat slechter gaat, zullen uitgevers zich wat eerder achter de oren krabben.

Liefhebberij is leuk, maar het moet wel op te brengen zijn. Op zijn minst kun je voorspellen dat de looptijd van uitgaven, ook van klassieken, zal teruglopen. Ambo en Athenaeum—Polak & Van Genneep houden titels tot nu toe vele jaren lang leverbaar, maar zullen de nieuwkomers dat ook gaan doen? We zien het bij Prometheus eerlijk gezegd nog niet gebeuren. En als de een gaat verramsjen en stunten, kan de ander dan achterblijven? En wat blijft er na alle tumult en gedruis over? De ervaring leert het, helaas: van hausse kan het omslaan in hype. Die klassieke markt kan dan net zo snel weer instorten als ze opgebloeid is. En daar gaat je status, als het slecht gaat. Dan beland je vliegensvlug weer in het kniezerige verdomhoekje.

Natuurlijk moet alles gedaan worden om dit te voorkomen. Het zou daarom goed zijn als uitgevers meer zouden samenwerken en onvoorziene, ongewenste doublures proberen te voorkomen. (Overigens: de bewuste doublures zijn voor *vertalers* uiterst bevorderlijk, doordat ze zorgen voor een gezond klimaat vol *aemulatio*.) Er zouden ook absoluut geen slechte vertalingen in oudbakken Nederlands meer mogen worden uitgebracht. Maar het gebeurt nog steeds: de schade van zulke misbaksels voor de rest van de sector is niet te overzien. Het zou óók goed zijn als er niet elke week weer wat nieuws verscheen, waardoor recensenten en lezers de tel en hun nieuwsgierigheid kwijt-raken. Als, als, als.

Door de ‘zegeningen van de vrije markt’ zullen dit wel vrome wensen blijven. We moeten intussen maar gewoon monter blijven en hopen dat de vloot niet geheel strandt, dat er minstens een paar schepen verder zullen varen. Kwalitatief goede vertalingen van klassieken verdienen ook in de toekomst een plaats en zullen die vast ook wel blijven krijgen.

Vooralsnog zouden vertalers en uitgevers

er verstandig aan doen zich wat te beperken. Misschien dat ook de bakens wat verzet kunnen worden, bijvoorbeeld naar andere periodes. We hebben nu heel veel klassieke oudheid in vertaling (dat is hoe dan ook een blijvende winst van de huidige hausse), maar de vroegchristelijke en de middeleeuwse Latijnse literatuur zijn maar mondjesmaat vertegenwoordigd. Daar liggen nog grote schatten te wachten op ontdekking. Een reeks mooi uitgevoerde heiligenlevens of vaderlandse kloosterkronieken bijvoorbeeld. Nu zijn die teksten voor de volhardende liefhebber wel te vinden, maar alleen in vuistdikke, dure studies of zeer oude uitgaven, die het grote publiek niet bereiken. Een voorbeeld: het *Willibrord*-jaar bracht een stroom publicaties op gang, maar de middeleeuwse levensbeschrijvingen van de heilige werden niet vertaald of uitgegeven. Daarvoor moest je te rade gaan bij obscure uitgaven uit de vorige eeuw.

Misschien kan het succes van de oudheid een vervolg krijgen in de wat latere periodes. Erg hooggestemde verwachtingen hebben wij op dit punt overigens niet. De classicistische vooroordelen tegen die latere periodes, en zelfs al tegen de minder bekende auteurs uit de oudheid, zijn onuitroeibaar. Een Leidse hoogleraar Latijn verklaarde enige tijd terug in *De Morgen*, veilig ver weg in Vlaanderen, dat hij niet inzag waarom schrijvers als Apuleius (2de eeuw) in de Nederlandse Baskerville Serie moeten verschijnen. Wij zijn, toegegeven, niet direct onpartijdig. Maar ook los hiervan maken we bezwaar tegen het ouderwetse vooroordeel dat auteurs buiten de klassieke canon 'minder' en 'tweederangs' zijn. Laat wie dat beweert maar eens goed kijken op grond van welke criteria die canon tot stand is gekomen... Zolang spraakmakende classici dit soort beweringen blijven doen, is er weinig hoop op verandering in het denken.

Het almaar teruggrijpen naar de 'klassieke klassieken', en het benadrukken van de veronderstelde voorbeeldigheid en superioriteit ervan zullen de onvermijdelijke tegenbeweging alleen maar versterken. Als dat nog kan, na het 'profanerende' modernisme en het speelse postmodernisme.

Men moet dus rekening houden met de mogelijkheid van een instorting van de markt voor vertalingen. Maar ook de creatieve verwerking in de literatuur zou wel eens een verandering kunnen ondergaan. Nu is het nog heel eigentijds en chic om als schrijver flinke brokken oudheid door je proza of verzen te doen, maar hoe lang nog? We zouden ons kunnen voorstellen dat er een generatie literatuurmakers én lezers opstaat die helemaal niets meer moet hebben van die 'klassieken', die zich ertegen afzet en weer iets heel anders wil.

Dat is, alweer, helemaal niet erg. Eigenlijk gaat het al eeuwen zo: na een periode van bewondering komt er een tijd waarin men weer meer afstand neemt van de klassieken of er zelfs ronduit een afkeer van heeft. Daarna, vroeg of laat, keert het tij weer en komt de belangstelling terug. *Und kein Ende...* Er zijn dus pieken en dalen (na hausse komt baisse), maar het gaat altijd door. Zo hoort het ook met ware klassieken. *Luctantur et emergunt.* •

Dit essay is gebaseerd op een bijdrage van Vincent Hunink in Parmentier 7 (1996).